

KUR'AN VE SÜNNET IŞIĞINDA EVRENSEL BARIŞIN VAZGEÇİLMEZİ “MÜSAMAHA- KOLAYLIK” *

*Şaban ÇİFTÇİ***

ÖZET

Müsamaha, kolaylık ve hoşgörü kavramları evrensel barışın temel dinamiklerini oluşturur. İnsanlığın barış ve huzur içinde yaşaması toplumları oluşturan fertlerin farklılıkları kabul ve karşılıklı müsamaha kültürünü kazanmaları ile mümkündür. İslam Dini bu kültürün kazanılmasını sağlayacak evrensel prensipler içermektedir. Zira İslam, insanı akıl, idrak ve sorumluluk sahibi varlık olarak dikkate alır. Mesajını açık bir dille ilettikten sonra onu özgür iradesi ile baş başa bırakır. Kur'an ayetlerinde ve Hz. Peygamber'in toplumu oluşturan farklı unsurlarla olan münasebetlerinde bunun örneklerini görmek mümkündür. Bu nedenle Kur'an ve Sünnete dayalı sahih bir din anlayışının sosyal barış için vazgeçilmez bir ihtiyaç olduğunda şüphe yoktur.

İslam Dini emirleri ve yasakları ile aklı, dini, canı, nesli ve malı koruma altına almış, böylece insanlığın devredilemez ve vazgeçilmez haklarına ne derece önem verdiğini ortaya koymuştur. İslam'ı din olarak benimsemiş olan insanların Rablerine karşı sorumluluklarında kendilerine gösterilen kolaylıklar elbette çok önemlidir. Diğer taraftan parçalanıp ayrılmamaları, birbiri ile kardeş olmaları emredilirken aralarında tesis etmeleri gereken kardeşlik ve birliğin adresinin affetme, kusurları görmezden gelme veya geniş anlamıyla “müsamaha” olması da dikkat çekicidir.

Söz konusu müsamaha kültürü, aynı inanca sahip insanlar arasında önemli olduğu gibi, kendileri ile aynı inancı paylaşmayan insanlarla olan karşılıklı ilişkilerinde de aynı derecede öneme sahiptir. İslam Dini'nin hem hakların korunmasına yönelik emirlerinde, hem de sert ve kaba davranmak yerine hoşgörü, hikmet, güzel öğüt veya af yolunu tutmak tavsiyelerinde bu açıkça görülür. Her dinin mensupları içinden çıkabilecek olumsuz örnekler ölçü olmamalı, onlardan hareketle genelleme yapmaktan ve önyargıdan kaçınılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Sünnet, Müsamaha, Hoşgörü, Kolaylık

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Ün. İlahiyat Fak. El-mek: saban61@mynet.com

“INDULGENCE / CONVENIENCE” : THE INDISPENSABLE OF UNIVERSAL PEACE IN THE LIGHT OF THE QURAN AND THE SUNNAH

ABSTRACT

The concepts, indulgence, convenience and tolerance, constitute the fundamental dynamics of universal peace. For human, living in peace is possible only with accepting the differences and gaining the culture of mutual indulgence by individuals that form communities. Islam contains universal principles that assure gaining this culture. Because Islam considers human as an intelligent, comprehending and responsible being. After conveying its message in a clear way, it leaves him with his free will. It's possible to see the examples of this in the verses of the Quran and the Prophet's relationships with the different elements that constitute the society. Therefore, understanding of a genuine religion based on the Quran and the Sunnah is no doubt an indispensable need for social peace.

Islam through its orders and prohibitions has provided human beings with protection of mind, religion, life, generation and property; thus, it has manifested that how much it has paid attention rights, which is inalienable and indispensable of human being in any way. Conveniences, of course, are so important for those people who embraced Islam as the religion at responsibilities toward their Lord. While they have been ordered to be brothers and not to be separated from each other, it is underlined that they are supposed to establish brotherhood and unity among themselves so that they could forgive each other for failures in order to convey indulgence to them.

As well as the culture of indulgence, as mentioned, is important among people have same faith, it has also equally importance in their mutual relations with people have different faith as well. This one is evidently seen in the Islamic orders related to protect the rights, and advices oriented to tolerance, wisdom, sound advice and forgiveness instead of being hard and rough. The individual negative instances which would emerge from members of any religious community should not be benchmark; on account of those, people who are Muslims or non-Muslims are supposed to avoid from making generalization, judgement and prejudice about each other as well.

Key Words: Quran, Sunnah, Indulgence, Tolerance, Convenience.

GİRİŞ

İnsan; akıl, irade, muhakeme ve bilinç sahibi, aynı zamanda başkalarıyla birlikte yaşamaya mecbur sosyal bir varlıktır. Bu sosyal varlığın, hoş görü ve tahammül bilincinden uzak yaşadığı dönemleri kin, nefret, haksızlık, zulüm ve tahammülsüzlüklerle bina ettiğine tarih şahitlik etmektedir. Bir başka tarihi gerçeklik ise insanlığın daima barış arayışı içinde oluşudur.

Barış, insanların huzur ve güvenin olmazsa olmazıdır. Akl-ı selim sahibi hiç kimsenin görmezden gelemeyeceği ve yokluğuna razı olamayacağı asli bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç, küreselleşme ile birlikte her zamankinden daha fazla kendini hissettirmiş, uzakları yakınlaştıran,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014*

farklı kültürleri bir araya getiren yeni şartlar güven içinde olma zarureti daha da belirgin hale getirmiştir. Bu nedendir ki, barışı tehdit eden her türlü aşırılık ve şiddet tüm insanlığın ortak düşmanı olarak algılanmalı, farklılıklar düşmanlıkları doğurmak yerine, düşmanlığı besleyen fanatik duyguları etkisizleştirecek kolektif direncin uyumlu birer unsurunu oluşturmalıdır. Her hangi bir kültürün içerisinde geneli temsil etmeyen aykırı örneklerin çıkabileceği görülmeli, bu olumsuz örnekten hareketle bir din, bir kültür ya da toplum itham edilmemelidir. Irkı, dili, inancı ve kültürü ne olursa olsun insanlık ailesinin bütün üyeleri sahip oldukları değerler ile barışı temin etmek ve devamını sağlamak konusunda ortak irade sergilemek durumundadır. Zira barışın tehdit altında olduğu bir dünyada hiçbir toplum kendisini güvende hissedemez. Tüm insanlığa barış ve esenlik vadeden öğretileriyle İslam Dininin bu ihtiyacın karşılanması ve sürdürülebilir barışın tesis edilmesi konusunda önemli bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Zira İslam dini, Allah-insan ilişkisini düzenleyen ilke ve esaslar yanında beşeri ilişkileri yönlendiren çeşitli emir, yasak ve tavsiyeler de içeren bir dindir. İnsanlığa sunduğu bu evrensel prensiplerin genel hedefi ise "temel hak ve hürriyetler" in korunmasıdır. Çünkü hak ve hürriyetlerin korunmadığı bir dünyada barıştan söz edilemez.

İslam Dini, bütün insani değerleri kaybetmiş, hak ve adalet kavramlarına yabancılaşmış, sürekli çatışma halindeki bedevi-cahili bir toplumu dönüştürmek ve vadettiği barışı sağlamak suretiyle tarihin en önemli tecrübesini fiilen sergilemiştir. İslam Dininin Kur'an-Sünnet bütünlüğü içerisindeki öğretisi, kökleşmiş düşmanlıkları kaldırıp kardeşlik ruhunu yerleştirerek, müsamaha, merhamet, barış ve haklara riayet bilincini geliştirmiş, hitap ettiği topluma başkalarının da hayat hakkı olduğunu, farklı inanç ve düşüncelerin her zaman var olacağını kabul ettirerek, tahammülün ötesinde daha da geniş muhtevasıyla müsamahaya kuvvetle vurgu yapmıştır. Durum böylesine açık iken ne yazık ki son yıllarda tabiatına aykırı biçimde İslam Dinine ve onun peygamberine (sav) karşı yürütülen İslam'ı şiddetle eşitleme kampanyası henüz inandırıcılıktan çok uzak olmakla birlikte, maalesef periyodik olarak tekrarlanmaktadır. Bu çabanın nedenleri çok boyutlu olarak ayrıca değerlendirilmeli ve tespitler ışığında sorunun çözümü için çeşitli öneriler geliştirilmelidir. Atılacak her adım İslam Dininin modern çağın insanına hitap etme, soru ve sorunlarına cevap verme potansiyelini öne çıkarmalı, asli niteliğini gölgeleyecek tutum ve davranışlardan uzak olmalıdır.

İslam barış dinidir. İslam Dini hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan toplumlarda korku yaratacak şekilde İslam'ı şiddetle özdeşleştirenler bir diğer ifade ile "İslamofobi" kampanyası yürütenler, insanlığın ihtiyaç duyduğu barışı tehdit ettiği gibi, Müslümanların sabırlarını test ederek iman gayretlerinden yararlanma ve böylece iddiaları desteklemeye yarayacak tepkiler alma çabasında olabilirler. Bu çabaları boşa çıkarmanın Müslümanlar için önemli bir sınav olacağı açıktır. Tüm tahrik ve zorlamaların sonuçsuz kalması ve İslam'ı şiddet dini olarak tanıtmak isteyenlerin gayretlerinin boşa çıkarılması ancak İslam'ın insanlığa getirdiği ve adıyla özdeşleşmiş barış ve esenlik mesajının içselleştirilmesi ile mümkündür. Özümsemesi gereken bu mesaj, doğrudan doğruya Kur'an ayetleri ve onun pratiğe dönüşmüş, ete-kemiğe bürünmüş hali olan Hz. Peygamberin (sav) sünnetidir. Her şeye rağmen onurunu da koruyarak "af yolunu" tercih edebilen, "sabr", "tahammül" ve "müsamaha" nın vücut bulduğu duruş, elbette Kur'an ve sünnetin şekillendirdiği barış va'deden duruştur. Şüphesiz gerek Kur'an'dan gerekse sünnetten örneklerin paylaşılması müsamaha kültürünün pekişmesine katkı sağlayacaktır. Öyle görülüyor ki, İslam'a yönelik tahriklerin etkisizleştirilmesi bu iki temele dayalı bilinçle mümkün olacaktır.

İSLÂM DİNİNDE MÜSÂMHAHA

Arapça S-M-H kökünden türemiş olan müsamaha, zorluk, şiddet, baskı ve zulmün zıddı olarak kolaylık gösterme, affetme, yumuşak davranma, hoşgörü ve cömertliği içine alan geniş kapsamlı bir kelimedir. Sözlükte kelimeye verilen tüm anlamların "cömertlik" eksenli olduğu

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

dikkat çekmektedir.¹ Bu geniş muhtevasıyla müsamaha çok yönlü değerlendirilebilirse de, İslam Dinindeki müsamahayı genel olarak Müslümanlara yönelik müsamaha ve gayr-ı Müslimlere yönelik müsamaha olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirmek mümkündür.

A.Müslümanlara Yönelik Müsâma

İslam Dini'nin temel kaynakları ve öğretileri ışığında değerlendirildiğinde Müslümanlara yönelik müsahamanın ibadetlerde ve Müslümanların kendi aralarındaki beşeri ilişkilerinde önemli bir yer tuttuğuna şahit oluruz. Bu münasebetle konunun her iki yönünün ayrı ayrı ele alınması gerekmektedir.

1.İbadetlerde Müsamaha / Kolaylık :

İbadet, kulluk görevini yerine getirmeyi ya da, kulun Allah'a boyun eğmesi ve itaatini ifade eder. Gerçek manada Allah'a karşı kulluk görevini ifa etmek ise fevkalade güç hatta imkansızdır. Bu sebeptendir ki, gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse hadis-i şeriflerde itidal tavsiye edilmiş, insanın takat getiremeyeceği hiç bir sorumluluğun ona yüklenmediği ifade edilmiş, tam aksine kolaylık ve müsamaha gösterilmiştir. Nitekim: "Allah dinde aleyhinize güçlük kılmamıştır"², "Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez"³ ayetlerinde İslam Dini'nin müsamahası ve kolaylık prensibi ortaya konmuştur. Aynı şekilde Hz. Peygamber'e (sav) hitaben "Biz bu Kur'an'ı seni sıkıntıya sokmak için indirmedik"⁴ ayetinde de dinin zorluğu değil kolaylığı gözettiği ve insana ağır gelecek teklifi yüklemeyip onun gücü nispetinde mes'ul tutulduğuna işaret edilmiştir.

Hz. Peygamber (sav), ilahi mesajın öngördüğü kolaylık prensibini bizzat hem sözlü ifadeleri, hem de fiili uygulamaları ile Müslümanlara öğretmiş, Allah katında en sevimli dini "Hanifiyyetü's-Semha" yani "Kolaylık ve müsamahakarlık üzere olan Hanif dini İslam" olarak takdim etmiştir.⁵ İki seçenektan daima kolay olanını seçtiği gibi,⁶ "Din kolaylıktır. Hiç kimse (kendini zorlayıp çok ibadet yapmakla) dine galebe edemez. Din ona galebe eder. O halde, orta yolu takip ediniz"⁷ buyurarak amel ile değil, Allah'ın rahmet ve mağfireti ile muamelesi sayesinde cennete girilebileceğini, bu sebeple doğruluk ve itidal üzere amel etmeyi öğütlemiştir.⁸ Hz. Peygamber'den (sav) daha fazla ibadet etmeleri gerektiği kanaatlerini, "Çünkü onun günahları affedilmiştir" düşüncesine dayandırarak, biri her gün oruç tutmayı, biri bütün geceyi namazda geçirmeyi, bir diğeri ise hiç evlenmemeyi ahdeden üç sahabiye hitaben Hz. Peygamber'in (sav) söylediği şu sözler, İslam Dininin kolaylık dini oluşunun açık ve net bir göstergesidir: "Dikkat edin! Allah'a yemin olsun ki, sizin en muttaki olanınız ve Allah'tan en çok korkanınız benim. Ancak, ben bazen oruç tutar bazen de tutmam, namaz kıldığım gibi istirahat de ederim ve kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."⁹ Her konuda örnek uygulamaları ve tavsiyeleri ile sahabilerine yol gösteren Hz. Peygamber (sav), bu konuda da verilen örneklerde olduğu gibi çeşitli vesilelerle ibadetler konusunda itidalli olmayı öğütlemiş, fitrata aykırı davranışlardan men etmiş, zorluk ve meşakkati değil kolaylık¹⁰ yolunu tercih etmiştir.

¹ İbni Manzûr, Ebu'l Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanü'l-Arab**, I-XV, Daru'l-Fikr, Beyrut, ty. II/488.

² 22/ Hacc, 78.

³ 2/ Bakara, 185.

⁴ 20/ Tâhâ, 2.

⁵ Buhari, İman, 29.

⁶ Müslim, Fezail, 20.

⁷ Buhari, İman, 29.

⁸ Buhari, Rikâk, 18.

⁹ Buhari, Nikah, 1; Müslim, Nikah, 5.

¹⁰ Hz. Peygamber'in sünnetinde kolaylaştırma prensibinin önemine binaen Şah Veliyyullâh Dihlevi ilgili rivayetlerden hareketle kolaylaştırma yollarını on dört maddede toplamıştır. Bkz. Huccetullâhi'l-Bâliğa-İslâm Düşünce Rehberi, I-II, Trc. Mehmet Erdoğan, İmaj, Ankara, 2003. I/353-356.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

İbadetler konusundaki kolaylıklar verilen örneklerle sınırlı değildir. Mazeretler nedeniyle ibadetler için tanınan kolaylıklar (ruhsat)¹¹, ayrı ayrı ele alınacak boyutta geniştir. Bu nedenle ibadetler, emir ve yasaklar konusundaki kolaylıklar Fıkıh ilminin önemli konularından biri olarak görülmüş, Fıkıh Usûlü'nde "Azimet ve Ruhsat" başlıkları ile değerlendirilmiştir.¹² Hastalık, yolculuk, meşakkat vb. şartlar dikkate alınarak ibadetler için tanınan kolaylıklar için çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Örneğin; Ramazan orucu mükellef olan herkes için farz olduğu halde hastalık veya yolculuk gibi mazeretler nedeniyle tutmama ve sonraya bırakma kolaylığı¹³, yolculuk halinde farz namazların kısaltılması,¹⁴ mazereti nedeniyle ayakta namaz kılamayan kimseler için oturarak veya ima ile kılma kolaylığı,¹⁵ mest üzerine mesh, yolculuk halinde mesh müddetinin uzatılması,¹⁶ gibi hususlar bu kolaylıklardan bir kaçıdır. Zorda kalarak baskı altında söylenen söz ve eylemlerden kişinin sorumlu olmayacağına dair hüküm de kolaylıklar cümlesindedir.¹⁷ Hastalık, yara, yakında su bulunmaması veya suyun gerçek bedelinden fazlaya satılması gibi hallerde su kullanmayı teyemmüme izin verilmesi de yine aynı zamanda can ve malın korunmasını hedefleyen kolaylıklar arasında sayılabilir.¹⁸

İslam dini, domuz eti yemeyi ve şarap içmeyi, bir başkasının malını haksız yere almayı yasakladığı halde hayati tehlikenin bulunması veya zaruret halinde –belirli ölçüler içinde- haram yiyecekler yenmesinin günah sayılmaması,¹⁹ hatta zaruretin derecesine göre haram olan bu yiyecek veya içeceklerden istifadenin vacip hale gelmesi²⁰ kolaylık prensibinin ne kadar önemli olduğunun işaretleridir. Daha da önemlisi sağlanmış olan bu kolaylığa uymamanın sorumluluk gerektirmesidir. Zira hayati tehlikeye rağmen bir kimse oruç tutsa veya zarurete rağmen haram diyerek yiyecek ve içecekten istifade etmese, sonucunda bu nedenle hayatını kaybetse intihar etmiş gibi sorumlu sayılmaktadır.²¹ Şüphesiz kolaylaştırmaya yönelik bu örnekler İslam dininin insana verdiği değer göstermektedir.

2. Müslümanların Birbiriyle Münasebetlerinde Müsamaha

Allah-Kul münasebeti diyebileceğimiz ibadetlerde kolaylık yanında, Müslümanların birbirleri ile olan beşeri münasebetlerinde de kolaylık ve müsamaha toplumsal barışın vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturur.

Kişiliği şekillendiren ve aynı zamanda müsamaha kültürünü de geliştiren şefkat-merhamet, hilm, kusurları örtme, affetme, zulümden kaçınma, kolaylık gösterme, yumuşak davranma gibi övülmüş vasıflar, bizzat Kur'an ve Hz. Peygamber'in (sav) kamil mü'min için öngördüğü hususiyetlerdir.

¹¹ Ruhsat hk. Bkz. Dönmez, İbrahim Kafı, "Ruhsat", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), XXXV, İstanbul, 2008, s. (207-210)

¹² Serahsi, Ebubekir Muhammed b. Ahmed, **Usûlü's-Serahsi I-II**, Thk. Ebulvefa el-Efgani, Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1993, I/117-124; Gazali, Ebû Hâmid, **el-Mustasfâ fi İlmi'l-Usûl**, I-II, Thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşafi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1413, I/78-79; Şatbî Ebu İshak İbrahim b. Musa, **Muvâfakât fi Usûli'l-Fıkh**, I-IV, Thk. Abdullah Dıraz, Daru'l-Ma'rife, Beyrut. Ty, I/300-358.

¹³ Serahsi, Usûl, I/118; Gazali, I/78

¹⁴ Serahsi, Usûl, I/122; Şatbî, I/303; Gazali, I/78.

¹⁵ Serahsi, Usûl, I/66; Şatbî, I/302.

¹⁶ Serahsi, Usûl, I/122.

¹⁷ Serahsi, Ebubekir Muhammed b. Ahmed, **el-Mebcut, I-XXX**, Daru'l-Marife, Beyrut, 1989, XXIV/43-44, 50; Usûl, I/118; Gazali, I/78

¹⁸ Gazali, I/78.

¹⁹ 2/Bakara, 173.

²⁰ Serahsi, **Usûl**, I/121; **el-Mebcut**, XXIV/48-49, 72; Gazali, I/78.

²¹ Serahsi, **Usûl**, I/120.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

“Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın. Eğer sen, kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet, bağışlanmaları için dua et.”²²

“ Onlar, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah ta güzel davranışta bulunanları sever.”²³

“ Onlar büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar. Kızdıklarında kusurları bağışlarlar.”²⁴

“ Kim sabreder ve affederse şüphesiz bu hareketi, yapılmaya değer işlerdendir.”²⁵

“ Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”²⁶ ayetlerinde bu vasıflara özellikle işaret edildiği gibi, Hz. Peygamber de (sav) sünnetin Kur’an’ı teyid etme, beyan etme ve uygulama ile örneklik etme özelliğini sergileyerek güçlülüğün ölçüsünü, güreşte üstün gelme değil, öfke anında öfkeyi yenmek olarak göstermiştir.²⁷ Hoş sözün sadaka olduğunu söyleyerek,²⁸ başkalarının kusurlarını gizlemeye teşvik etmiş,²⁹ “İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez.”³⁰ diyerek insanlara şefkat ve merhameti ahirette kurtuluşun vesilesi olarak göstermiş ve özendirmiştir.

Hz. Peygamber (sav) sadece söylemek veya tavsiye etmekle kalmamış bizzat gündelik hayatın içinde uygulamalarıyla model olmuştur. Örneğin, mescidin bir kenarına küçük abdest bozan bedeviye herkes tepki gösterirken, Hz. Peygamber (sav) bu davranışı müsamaha ile karşılayabilmiş, bedeviyi çağırarak yaptığının doğru olmadığını tatlı bir dille anlatmıştır.³¹ Aksıran birisine, namazda olduğu halde “Allah sana merhamet etsin.” diyerek teşmitte bulunan Muaviye b. Hakem es-Sülemi’ye sahabe tepki gösterirken, Hz. Peygamber (sav) her zamanki müsamahakar tavrı ile namaz bitiminde ona, yaptığının doğru olmadığını, namazda dünyevi şeylerin konuşulmayacağını öğretmiştir. Muaviye b. Hakem de hadiseyi anlatırken “Vallahi beni ne eleştirirdi ne de bana kızdı.” demek suretiyle Hz. Peygamber’in (sav) müsahasını dile getirmiştir.³² Yine sahabenin eleştirilerine maruz kalan Seleme b. Sahr el- Beyazî adlı sahabe, Hz. Peygamber (sav) ile konuşmuş ve konuşmasından sonra arkadaşlarına “...Ben Rasulullah’ta (sav) hoşgörü ve anlayış buldum.”³³ diyerek Hz. Peygamber’in (sav) müsahasına şahitlik etmiştir.

Hz. Peygamber’in (sav) tebliğine muhatap olan toplumun içinde bulunduğu durumu ve getirdiği mesajla kazandırmak istediği değerleri Ca’fer b. Ebî Talib’in, Necâşi’ye hitaben söylediği: “Ey Melik!, Biz Cahiliyeden bir kavimdik, Putlara tapar, leş yer, her türlü fuhşiyatı işler, akrabalarımızla alakamızı keser, çevremizi unutturduk. Güçlü olanımız zayıfı yerd. Allah bize içimizden, nesebini, doğruluğunu, güvenilirliğini, iffetini bildiğimiz bir resûlü gönderinceye dek biz böyle idik. O resul bize.... Doğru sözlü olmayı, emaneti sahibine eda etmeyi, akrabalarla ilgiyi kesmemeyi, çevremize iyi davranmayı, haramlardan sakınıp kan dökmemeyi emretti. O bize

²² 3/ Al-i İmran, 159.

²³ 3/ Al-i İmran, 134.

²⁴ 42/ Şûrâ, 37.

²⁵ 42/ Şûrâ, 43.

²⁶ 64/ Teğâbün, 14.

²⁷ Buhari, Edeb, 76.

²⁸ Buhari, Cihad, 128; Müslim, Zekat, 56.

²⁹ Buhari, Mezalim, 3; Müslim, Birr, 58.

³⁰ Müslim, Fezail, 66.

³¹ Buhari, Vudu’, 58; Ebu Davud, Taharet, 136; Tirmizi, Taharet, 112.

³² Müslim, Mesacid, 33; Ahmed, V/447-448.

³³ Ebu Davud, Talak, 17; Tirmizi, Tefsir, 59.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

fuhşiyatı, yalan söylemeyi, yetim malı yemeyi, iffetli namuslu kadınlara iftira etmeyi yasakladı."³⁴ sözlerinde görmek mümkündür.

Hız. Peygamber'in müsamahasına dair bu birkaç örnekten de anlaşılmaktadır ki; Onun tebliği ve davranışlarıyla sergilediği rehberlik sayesinde toplum, içinde bulunduğu olumsuz yapıdan kurtularak sosyal barışı sağlamış, daha medeni bir cemiyete dönüşme fırsatı bulmuştur.

Bu gün de karşı karşıya olduğumuz en önemli problemlerden biri olan aile ve toplumda şiddetin nedenleri ve çözüm önerileri³⁵ dikkate alındığında aile, akrabalık ilişkileri, komşuluk ilişkileri, eğitim vb faktörlerin önemli bir kısmının Kur'an ve sünnete dayalı sahih bir din anlayışı ve kültürü ile çözüme kavuşacağı göz ardı edilmemelidir

B. Gayr-ı Müslimlere Yönelik Müsamaha / Din ve Vicdan Hürriyeti

İslâm Dini nazarında insan en değerli varlıktır. O en güzel şekilde yaratılmış,³⁶ kerem sahibi kılınmış,³⁷ ve birbirlerini tanımaları için milletlere, kabilelere ayrılmıştır.³⁸ Doğuştan eşit hak ve hürriyetlere sahip olan insanın, ırkı, dili, rengi, kabilesi ne olursa olsun, yaratılıştaki birbirine herhangi bir üstünlüğü yoktur. Nitekim Hız. Peygamber, bir Yahudi cenazesi geçerken ayağa kalkmış, geçen cenazenin Yahudi cenazesi olduğu söylenince de "O da bir insan (nefs) değil mi?" diyerek insanın, sadece "insan" olmak bakımından bile saygıya değer olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Bunun dışında Hız. Peygamber, ne Arab'ın Acem'e, ne Acem'in Arab'a; ne kırmızının siyaha, ne de siyahın kırmızıya takva dışında bir üstünlüğü olmadığını açık bir şekilde ortaya koymuştur.⁴⁰

İslâm Dini, aklın, canın, neslin, malın ve dinin korunmasına büyük önem vermiştir. Beş zaruri adı verilen bu vazgeçilmez hakların korunması, İslâm Dininin ana hedeflerindedir.⁴¹ Milletler arası belgelerde yer alan hürriyetlerin önemli bir bölümünün İslâm Dini'nin getirdiği ve yerleştirmek istediği bu temel hak ve hürriyetlerden oluştuğu da gözden uzak tutulmalıdır.⁴² Bu koruma alanları içinden özellikle dikkat çekmek istediğimiz husus, "dinin korunması" cümlesinden olmak üzere, evrensel bir hak olan "din ve vicdan hürriyeti"⁴³ dir.

İslam Dini'nin "iman" konusundaki evrensel yaklaşımını ve kuşatıcılığını onun genel yapısının bir sonucu olarak görmek gerekir. Çünkü İslâm dini inanç konusunda zorlamayı, baskıyı, dayatmayı reddeder; İslâm kendisini vahiy dinleri zincirinin son halkası olarak tanıtır ve Hız. Adem'e kadar kendisinden önceki zincirin tüm halkaları ile öz itibarıyla aynı sayar. Bu nedenledir ki dışarıda-tutucu olmak yerine kuşatıcı bir özellik sergiler ve özünde tarihi bir evrensellik taşır. Onun bu yapısı da hoşgörünün muhtaç olduğu genel bir çerçeve oluşturmaktadır.⁴⁴ Nitekim İslâm'ın yayılmasını etkileyen faktörlerden birisi de onun hoşgörüsüdür.⁴⁵ Tarihsel belgeler de

³⁴ İbn Hişam, **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I-IV, Thk. Ömer Abdüsselam Tedmüri, Daru'l-Kütübi'l-Arabi, III. Bsk. Beyrut, 1990. I/362.

³⁵ GÖRMEZ, Kemal (vd.), **Aile içinde ve Toplumsal Alanda Şiddet**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1998. s. 243-270.

³⁶ 95/ Tin, 4.

³⁷ 17/ İsrâ, 70.

³⁸ 49/ Hucurat, 13.

³⁹ Buhari, Cenaiz, 50; Müslim, Cenaiz, 24. Rivayetle ilgili farklı yorumlar için bkz. Nesai, Cenaiz, 47; Şafii, İhtilâfu'l-Hadis (el-Ümm içinde), Thk. Rifat Fevzi Abdülmüttalib, Daru'l-Vefa, 2001. s. 210.

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, V/411.

⁴¹ Şatıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, **Muvafakat fi Usûli'l-Fıkh**, I-IV, Thk. Abdullah Dıraz, Daru'l-Ma'rife, Beyrut. II/10.

⁴² Göz, Kemal, **İslam'da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler**, Aysu, İstanbul, 2006. s. 177-205.

⁴³ İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, Madde, 18; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Madde: 9.

⁴⁴ Mehmet Gündem, M.Aydın İle İçe Kritik Bakış, **Hoşgörünün Temelleri**, İyiyadam Yay. İstanbul, 1999. s.173.

⁴⁵ İzzeti, Ebulfazl, **İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş**, Trc. Cahit Koytak, İnsan Yay, İstanbul, 1984. s.20-27.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

İslam'ın her yerde barışçı yollarla yayıldığını kanıtlamaktadır.⁴⁶ Zaten imanın tamamen kalp ve gönül işi olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Kalbi mutmain olmadıkça zorla, yani baskı ve şiddet uygulayarak insanlara bir dini kabul ettirmenin mümkün olmayacağı da açıktır. Din konusunda baskı hem insanın yaratılış gerçeğine hem de iman olgusunun yapısına terstir. İnanma insanın iç dünyası ile ilgili bir konu olduğu için oraya müdahale etmek ancak şekilde kalabilir. İnsanın inanç dünyası ve inanıp inanmama konusunda sahip olduğu bağımsız iradesi, zorla hakimiyet kurulamayacak bir alan olduğu gibi kendi kendisinin efendisi olma şerefini kazandığı özel bir alandır.⁴⁷

Müslümanların inançlarından kaynaklanan hassasiyet, merhamet ve şefkatlerinin bir eseri olarak diğer insanların hidayetini arzu etmeleri ve bunun için ellerinden gelen gayreti sarf etmeleri gayet doğaldır. Hatta Hz. Peygamber bu arzusu ve peygamberliğinin bir gereği olarak insanları hidayete davet ederken öylesine kendisini yormuş ve iman etmeyenlerin inatçılığına o kadar üzülmüştür ki, bu sebeple bir kaç defa şu şekilde ilahi ikaza maruz kalmıştır: “Onlar iman etmiyorlar diye neredeyse kendine kıyacaksınız! Biz dilesek, onların üzerine gökten bir mucize indiririz de, ona boyunları eğilip kalır.”⁴⁸ “Eğer Allah dileseydi, elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirirdi, o halde sakın cahillerden olma.”⁴⁹ Hz. Peygamber’e sadece bir uyarıcı, davetçi olduğu hatırlatılmış,⁵⁰ ve bu uyarma görevini yaparken takip edeceği metod bizzat ilahi mesaj ile “hikmet”, “güzel öğüt” ve “en güzel şekilde mücadele” olarak belirlenmiştir.⁵¹ Görüldüğü gibi dine davette baskı ve zulme asla yer verilmemiştir. Kendisine baskı ve kötü muamelede bulunanlara beddua etmesi istendiğinde “lanetçi olarak değil rahmet için gönderildiğini” söyleyerek⁵² “affedici” olmak açısından en üst seviyede yetkinlik örneği⁵³ sergilemiştir. Hz. Peygamber’in (sav) Müslüman olmak üzere biat ettiği halde sonradan dinden dönerek Medine’den ayrılan bir bedevîye imkanı olmasına rağmen engel olmaması da⁵⁴ inanç hürriyeti açısından oldukça manidardır. İnanç özgürlüğünün en önemli mücadelesini Mekke aristokrasisine karşı bizzat Hz. Peygamber’in kendisinin verdiği göz önüne alınırsa onun bu tutumunu anlamak daha kolay olacaktır.

Başkalarını kendisi gibi inanmaya ve düşünmeye zorlamanın adı en popüler ifadeyle “fanatizm” dir. Taassup ta diyebileceğimiz bu fanatik tavır ise bizzat dinin yasakladığı, hoş görmediği bir davranıştır. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim’de sırf “Aziz ve hamid olan Allah’a iman etmeleri” nedeniyle insanlara zulmeden Ashab-ı Uhdud hatırlatılmış, en sert ifadelerle kınanmıştır.⁵⁵ Bu örnekleme, inançları nedeniyle insanlara baskı ve zulüm yapma düşüncesinin veya teşebbüsünün İslam’dan referans alamayacağını ihtar etmektedir. İslâm Dini’nin bu husustaki tavrı gayet açıktır: “Dinde zorlama yoktur.”⁵⁶ Bu ayetin nüzul sebebi ile ilgili rivayetler ise daha dikkat çekicidir. İbn Kesir ayetin nüzul sebebi olarak şu rivayeti nakleder: “Ensardan çocukları ölen bazı kadınlar, kendi kendilerine çocuklarının yaşaması halinde onu Yahudileştirmeyi ahdederdiler. Nadiroğulları yerlerinden çıkarılıp, sürüldüklerinde yanlarında Ensar’ın böyle Yahudileştirilmiş çocukları da vardı. Ensar “Çocuklarımızı bırakmayız” dediler. Bunun üzerine

⁴⁶ İzzeti, s.21.

⁴⁷ Köse, Saffet, “Din Özgürlüğünün Sağlanmasının Barışa Katkısı”, **Dinin Dünya Barışına Katkısı-2005 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu**, TDV, Ankara, 2006. s. 295.

⁴⁸ 26/ Şuarâ, 3-4.

⁴⁹ 6/ En’am, 35.

⁵⁰ 11/ Hûd, 12.

⁵¹ 16/ Nahl, 125.

⁵² Müslim, Birr, 24.

⁵³ Mutluel Osman-Çiftçi Şaban, “Estetik Yetkinlik Açısından Hz. Peygamber’in Şemali”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Ocak-2013-Lorient, VI/1, s. 1058-1059.

⁵⁴ Buhari, Ahkâm, 45.

⁵⁵ 85/Buruc, 1-10.

⁵⁶ 2/ Bakara, 256.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

"Dinde zorlama yoktur." ayeti nazil olmuştur."⁵⁷ İbn Abbas'ın ise ayet-i kerimenin nüzülü hakkında şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Bu ayet-i Kerime el- Husaynî denilen ve Salim b. Avf oğullarından olan Ensar'dan birisi hakkında nazil olmuştur. Onun iki Hıristiyan oğlu vardı ve kendisi Müslüman idi. Rasulullah'a "Onları zorlayayım mı, çünkü onlar Hıristiyan kalmakta direniyorlar?" diye sordu. Allah Teâlâ da bu konuda ayet-i kerimeyi indirdi. Bu çocukların, Şam'dan kuru üzüm getiren tacirler tarafından Hıristiyanlaştırıldığı, onlarla birlikte gitmek istediklerinde ise babalarının onları zorladığı ve Rasulullah'tan da onları takip etmelerini istediği, bunun üzerine ayetin nazil olduğu da rivayet edilmiştir."⁵⁸ İbn Kesir ayetin nüzul sebepleri hakkında bilgi verirken, bu ayetin hükmünün umumi olduğunu söylemeyi de ihmal etmemiştir.⁵⁹ Bazı farklılıklarla yapılan bu rivayetlerde dikkat çeken en önemli husus hepsinin de dine müdahale edilmemesine dair oluşudur.

Müfessir Elmalılı ise ayetin tefsirinde aynı rivayetlere yer vermiş,⁶⁰ şu iki iddia ve ihtimale de açıklık getirmiştir:

- a- Bu ayetin cihad ve kıtal ayetleri ile neshedilmiş olması,
- b- Hükmün sadece Ehl-i Kitab'a mahsus olması.

Elmalılı, ayetin neshi konusunda Zeyd b. Eslem'den bir rivayet yapıldığını ancak bu rivayetin kabul görmediğini kaydeder. Ayrıca, ayetin devamında yer alan "Hak batıldan ayrılmıştır." ifadesi dinin kemale ermesinden sonra bu ayetin nazil olduğunu göstermektedir. Cihadın bu meselenin şumulünde olması da söz konusu değildir. Aksine ikrahın cihada şumulü olduğunu zannedenler için bu rivayet mühimdir demek olur ki, bu ayette böyle bir ihtimal varsa bu ihtimal, mensuttur. Yoksa cihad ayetleri ile bu ayetin neshedilmiş olmasına imkan yoktur.⁶¹

İkinci iddia ise, nüzul sebebine bakıp ayetin hükmünün sadece Ehl-i Kitab'a münhasır olduğu kanaatidir ki, gerçekten sebep-i nuzul müşrikleri şamil değildir. Fakat sebebin hususu, hükmün umumuna engel değildir. "Dinde zorlama yoktur" ise umumidir. Ayrıca, eğer ayet sadece Ehl-i Kitab'a mahsus olsaydı, İslâm'da Ehl-i Kitab dışındakilere eman verilmemesi gerekirdi. Halbuki, Ceziretü'l-Arab müşriklerinden başkasına bu muamele yapılmamıştır.⁶²

Demek oluyor ki, dinde zorlama yoktur hükmü umumidir ve hiç kimseye bir dine inanma ya da inanmama konusunda baskı yapılamaz. *Cihad* ise ancak saldırı halindeki düşmana yönelik başvurulacak çözüm yollarından biridir.⁶³ Nitekim cihadı maksada dayalı olarak "*aynî*" ve "*kifâî*" olmak üzere iki kategoride değerlendiren Serahsi'ye göre de cihadın amacı; mü'minlerin güven içinde olmalarını, dünyevi ve uhrevi sorumluluklarını yerine getirebilmelerini sağlamaktır.⁶⁴ Konu ile ilgili şu tespitler de dikkate değer mahiyettedir: İslâm Dini gayr-ı müslim halktan, özellikle kitap ehline yani Yahudi ve Hıristiyan gruba ayrı bir değer vermiştir. Bazı farklı anlayış ve inançlara rağmen onları, müşrik, dinsiz veya putperestlerle aynı kefeye koymaktan daima sakınmış, İslâm ile onların dinlerinin ortak yönlerine ayetlerde sık sık işaret edilmiştir. Ankebût suresinde "İçlerinden zulmedenleri hariç kitap ehliyle ancak en güzel tarzda mücadele edin ve deyin ki: Bize indirilene (Kur'an'a) de ve size indirilene de inandık. Bizim tanrımızda, sizin tanrınız da birdir, biz

⁵⁷ Ebu Davud, Cihad, 126.

⁵⁸ İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil, **Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm**, I-IV, Dâru'l Fikr, Beyrut, 1401, I/311-312.

⁵⁹ İbn Kesir, I/311.

⁶⁰ Elmalılı M.Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, I-IX, Eser Kitabevi, İstanbul, Ty. II/866.

⁶¹ Elmalılı, II/865.

⁶² Elmalılı, II/866.

⁶³ Saffet Köse, "Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe". **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Konya, 2005, V, s. 48; "Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?" **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Konya, 2007, X, s.46.

⁶⁴ Serahsi, **el-Mebcut**, X/3.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

de ona teslim olanlardanız.”⁶⁵ ayetiyle Allah Teâlâ, Ehl-i Kitap ile Müslümanlar arasında anlayış ve inanç yakınlığına dikkat çekmiştir.⁶⁶

Yine İslâm’ın müsamahası ve kitap ehline farklı bakışının örneklerinden biri, onların yiyecekleri ve kestikleri hayvanın etinden yemenin helal, kadınlarıyla evlenmenin mübah görülmesi olmalıdır. “Bu gün size temiz ve iyi şeyler helal kılınmıştır. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helaldir. Mü’min kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helaldir. Kim inanmayı kabul etmezse onun ameli boşa gitmiştir. O, ahirette de ziyana uğrayanlardandır.”⁶⁷

İslâm Dini “Rabbin dileyeydi bütün insanları tek bir millet yapardı, (fakat) onlar ihtilafa düşmeye devam edecekler.”⁶⁸, “Sen ne kadar üstüne düşsen de insanların çoğu iman edecek değillerdir.”⁶⁹ ayetleri ve benzer ayetlerle müntesiplerine, insanların farklılık üzere yaratılmış olduklarını öğretmiştir. Bunun sonucu olarak Müslümanlar, farklılıkları tabii karşılamış, farklı dinden olan insanlara baskı yapmamak ve kin gütmemek gerektiğini kavrayarak diğer insanlarla münasebetlerini bu ölçüye göre sürdürmüşlerdir.

Hz. Peygamber diğer alanlarda olduğu gibi bu konuda da yol göstericilik yapmıştır. İslam öncesi dönemde iki Yahudi toplumdaki Nadîroğullarının, Kureyzalılar’dan daha üstün (diyette iki kat) olduğuna dair kabule Hz. Peygamber (sav) itibar etmemiş, Kureyza’nın da Nadîroğulları ile eşit olduğunu ifade ederek değersiz görülen grubu onurlandırmıştır. Aynı şekilde isyan etmeyen ve Müslümanlar aleyhindeki siyasal organizasyonlardan uzak kalan diğer Yahudi topluluklara karşı anlayışla ve şefkatle davranmış, ayrıca onlara her yıl ihسان ve hediyelerde bulunmuştur.⁷⁰

Din ve vicdan özgürlüğü adına dikkat çekici uygulama örneklerinden biri de Necranlı Hıristiyanlara gösterilen müsamaha ve kolaylıktır. Necranlılar Hz. Peygamber ile görüşmek için Medine’de buldukları sırada, ibadet vakitleri gelmiş, Hz. Peygamber mescitte ibadet etmelerine izin vermiştir. Onlar da Hıristiyan inançlarının gerektirdiği şekilde ibadetlerini yerine getirmişlerdir.⁷¹ Ayrıca Hz. Peygamber (sav) Necran Hıristiyanları ile bir sulh imzalamış ve aynı hassasiyeti orada da göstermiştir.

Yapılan anlaşmaya göre: Necrân Ahalisi ve onlara bağlı olanların malları, canları, toprakları, milletleri, az veya çok sahip oldukları her şey, aşiretleri, ticaretleri, Allah’ın korumasında ve Peygamberi Muhammed Rasûlullah’ın (sav) zimmetindedir. Hiç bir Piskopos piskoposluğundan, hiç bir papaz papazlık görevinden gönderilmeyecek ve hakir görülmeyecektir. Cahiliyedeki kan davaları kaldırılacak, topraklarına yabancı asker basmayacaktır. Kim hak talep ederse zulmetmeden ve zulme de uğramadan aralarında adaletle davranılacaktır.⁷²

Hz. Ebubekir hilafete geldiğinde aynı ahdi “sulh içinde kaldıkları ve ahde vefa gösterdikleri sürece ebediyen Allah’ın emri gelinceye dek O’nun koruması ve Hz. Muhammed (sav) in zimmeti devam edecektir.” diyerek yenilemiştir.⁷³

⁶⁵ 29/ Ankebut, 46.

⁶⁶ Sakallı, Talat, **Hadislerle İslâm’da Hoşgörü ve Kolaylık**, Çağlayan Yay.İzmir, 1996. s.117.

⁶⁷ 5/ Maide, 5.

⁶⁸ 11/ Hud, 118.

⁶⁹ 12/ Yusuf, 103.

⁷⁰ Hamidullah, Muhammed, **İslam Peygamberi**, I-II, Trc. Salih TUĞ, İmaj, Ankara, 2003, I/588.

⁷¹ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, I/620; II/1023.

⁷² Ebu Yusuf, Yakub b. İbrahim, **Kitabu’l-Harac**, Daru’l-Marife, Beyrut, ts. s.72. Kahire, 1352. Muhammed Hamidullah, **Mecmûatu’l-Vesâiki’s-Siyasiyye Li Ahdi’n-Nebevi ve’l-Hilâfeti’r-Raşide**, Dârü’n-Nefais, V. Baskı, Beyrut, 1985. s. 175-176. (94 no’lu belge)

⁷³ Ebu Yusuf, **Kitabu’l-Harac**, s.73.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

Aynı hassasiyeti Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali de göstermiştir. Hz. Osman'ın hilafeti sırasında bazı Necran'lılar gelerek kendilerine Hz. Ömer'in ahdi olduğu halde şimdi haksızlığa uğradıklarından şikayet emişlerdir. Hz. Osman hemen oradaki amil Velid b. Ukbe'ye mektup yazarak Hz. Ömer'in onlara yazmış olduğu şartnameyi okumasını, ondaki hakları Necrânlılara tam olarak uygulamasını, şartnameyi okuduktan sonra tekrar kendilerine iade etmesini emretmiştir. Hz. Osman'dan sonra Hz. Ali'ye de gelmişler, o da önceki ahitleri teyit edici olarak şu yazılı ahitnameyi kendilerine vermiştir: "Bu, Mü'minlerin Emîri ve Allah'ın kulu Ali tarafından Necrân ehline yazılmış bir belgedir. Bana getirmiş olduğunuz ve Allah'ın Nebisi (sav) tarafından daha önce size verilmiş olan bu yazılı belgede, canlarınızdan ve mallarınızdan emin olduğunuz yazmaktadır. Ben de Hz. Muhammed (sav), Ebubekir ve Ömer tarafından yazılan şeylere aynen sadık kalıyorum. Gelecek Müslümanlar da buna tam sadakat göstereceklerdir. Kendilerine zulüm ve düşmanlık etmesinler. Haklarından ve hukuklarından hiç bir şeyi eksiltmesinler."⁷⁴

Bu örnek uygulamanın bir benzerini Hz. Ömer'in Kudüs'e girdiği zaman verdiği ahitnamede görmek mümkündür. O Kudüslülere, canları, malları ve kiliseleri, haçları, hastaları vs. konusunda teminat vermiş, kiliselerine dokunulmayacağını, adedinin azaltılmayacağını ve dönüştürülmeyeceğini, mallarına asla tecavüz edilmeyeceğini, dinlerini zorla terke maruz bırakılmayacaklarını, rahatsız edilmeyeceklerini teahhüt etmiştir.⁷⁵

Necran'lılardan bir kısmı anlaşmaya muhalefet etmeleri sebebiyle sürüldükleri zaman, topraklar tazmin edilmekle kalmamış, Hz. Ömer, onlar için yazdığı mektupla kendilerine güvence vermişti. Söz konusu mektupta, Şam veya Irak valilerinden hangisine uğrasalar kendilerine geniş topraklar verilmesi, o topraklardan elde edecekleri şeyler için kimseye bir şey vermeyecekleri, geçtikleri mıntikalarda karşılaşılabilecekleri tehlikelerde zimmet ehli olmaları nedeniyle Müslümanların onlara gerekli yardımı yapmaları, haksızlığa ve zulme uğramamaları hususunda Müslümanların sorumluluk taşıdıklarını bildirmiş, bir yere yerleştiklerinde iki sene cizye vergisinden muaf tutulmaları için bölge valiliklerine talimat vermişti.⁷⁶

Hz. Ömer'e din ve vicdan hürriyetine saygı, adaletle hükmetme anlayışı kazandıran şey, elbette ki İslâm'ın ruhu ve bizzat Hz. Peygamber'in örnek ve eğitici uygulamaları olmuştur. Bu terbiye ve anlayışla zulümden uzak durmuş, insaftan ayrılmamaya özen göstermiş ve adaletin sembolü olmuştur.

İslâm Dininin getirdiği farklı inançlara müsamaha anlayışını, sadece asr-ı saadette veya asr-ı saadete yakın zaman diliminde değil, aynı kültüre sahip olan Selçuklu ve Osmanlılarda da görmek mümkündür.⁷⁷ Hatta bu duruma batılı araştırmacıların şahitlik ettiğini görmekteyiz. Mesela Gibbons şöyle demektedir: "Osmanlılar, yeni zaman tarihinde devletlerini kurarken, din hürriyeti prensibini temel taşı olmak üzere vaz'etmiş ilk millettir."⁷⁸ "...Yabancı dinlerin işlerine, ibadetlerine ve adetlerine hiç karışmamakla hususiyet gösteren Türk adaleti, üstün bir adaletti." Babinger'e göre ise "Osmanlı'da mutlak bir dini hürriyet hüküm sürerdi ve kimse şu veya bu inanca sahip olduğundan dolayı, bir müşkilte karşılaşmazdı." Grenard'a göre de "Din hürriyeti, imparatorluğun esas prensiplerinden biridir. Bu prensipten, aleyhine de olsa, hiç bir zaman

⁷⁴ Ebu Yusuf, *Kitabu'l-Harac*, s.74.

⁷⁵ Taberî, Ebû Ca'fer, *Târîhu'l- Ümem ve'l-Mülûk* I-V. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ty, II/449.

⁷⁶ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, I-VIII, Dâru's-Sâdir, Beyrut, ty, I/358; Hamidullah, *Mecmûatu'l - Vesâik* s.193-194. (100 no'lu belge)

⁷⁷ Köse, *Din Özgürlüğü ve Barış*, s.42-48; BAKKAL, Ali, " İnanç Özgürlüğü Açısından Mâbetlere ve Mânevî Değerlere Saygı", *İnsan Hakları Ve Din Sempozyumu*, 15-17 Mayıs 2009, ÇOMÜ Yay, Çanakkale, 2010. s. 201-225.

⁷⁸ Öztuna, Yılmaz, *Büyük Türkiye Tarihi*, I-XIV, Ötüken Yay. İst. 1978, X/207.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

vazgeçmemiştir....hiç bir şahıs, cemaat ve kavme, dinini ve mezhebini değiştirmesi için baskı yapılamaz ve yapılmamıştır, bildiğimiz hiç bir vaka yoktur.”⁷⁹

Yahudi ve Hristiyan dinleri varlıklarını muhafazada İslam Dininin dolayısı ile Müslümanların hoşgörüsüne çok şey borçludur. İslam, politik gücünün doruğunda bulunduğu zamanlarda bile kendinden önceki dinleri ortadan kaldırma ve sindirme yoluna gitmemiş, aksine etkin bir birlikte var olma (coexistence) düzeni oluşturma yolunu tercih etmiştir.⁸⁰

İslâm Dininin, Müslümanlara tanımadığı bazı hakları gayr-ı müslimlere tanımış olması ise bilinen bir husustur. Mesela, Müslümanlara içki yasaklanmış ve içenler hakkında had cezası öngörülmüştür. Domuz eti de aynı şekilde yasaklardan iken gayr-ı müslimler için herhangi bir müeyyide getirilmemiştir. Daha da önemlisi, bir Müslüman bir gayr-ı müslimin içkisini dökse ya da domuzunu öldürse telef ettiğini tazmin etmekle sorumlu tutulmuştur.⁸¹ Özetle, Müslüman toplum içinde gayr-i müslimler zimmet ehli olarak, kelimenin anlamına da⁸² uygun şekilde “can ve malları ile teminat altına” alınmışlardır.

SONUÇ

Evrensel barışın belirleyici ögesi insandır. İnsanın kendisi ile barışık olması çevresi ve tüm evrenle barış içinde olmasının ilk adımını oluşturur. Bu nedenle her insanın kendine saygı duymasını sağlayacak kişilik özelliklerine sahip olması zorunludur. İşte İslam Dini’nin öğretileri ve öne çıkardığı değerler, bireyin özgüvenini sağlayacak, çevresi ve tüm varlık alemi ile barış içinde yaşamasını sağlayacak sevgi temelli değerlerdir. Merkeze sevgiyi alan yaklaşım ile barışın vazgeçilmezi olarak değerlendirdiğimiz müsamaha, kolaylaştırma ve hoşgörü kültürünün evrensel barışa nasıl katkı sağlayabileceğine Yunus Emre, Mevlana gibi barışın sembolü olmuş isimler tanıklık etmektedir. Mevlana ve Yunus’un gönül dünyasını inşa eden değerler, İslam’ın evrensel barışın anahtarı olarak insanlığa armağan ettiği değerlerdir. Din, ırk, mezhep, zenginlik, fakirlik, makam, mevki gözetmeden yaratılanı yaratandan dolayı sevebilme erdemine ulaştıracak öğretileri ile İslam Dini’nin evrensel değerlerine insanlığın her zamankinden daha fazla ihtiyacı olduğu açıktır. Bununla birlikte İslam Dini, barış ve güvenliği sadece duyguların yaptırımına bırakmadan adaleti, temel hak ve hürriyetlerin korunmasını emreden, haksızlık, zulüm, yalan, iftira gibi barışa kasteden olumsuzlukları yasaklayan yapısı ile de barış için gerekli vasatı oluşturacak kuşatıcı bir özelliğe sahiptir.

İnsanlık aleminin yaşadığı tecrübeler göstermektedir ki, gerçek anlamda evrensel barışın tesis edilebilmesi, müsamaha kültürünün hakim olması ile, farklı inanç ve düşüncelere rağmen aynı atmosferin sulh içinde sorunsuz paylaşılabilmesi gerçeğini kabullenmekle mümkün olacaktır. Müsamahasızlığın kin ve nefret duygularını besleyeceğine, toplumun hava ve su gibi vazgeçilmez ihtiyacı olan barışı ortadan kaldıracacağına dair örnekleri insanlığın Bosna, Filistin, Arakan, Afganistan tecrübesinde görmek mümkündür. Bu birkaç acı tecrübe başkalarının inanç ve değerlerinin yok sayılması, yaşama hakkı kadar din ve vicdan hürriyetinin de kendisinininki kadar dokunulmaz ve vazgeçilmez olduğunun kabul edilmemesi halinde insanın özünden nasıl ayrılabilmesinin canlı örnekleridir. Kin ve nefret üzerine kurulu düşünce ve ideallerin nelere sebep olabileceğine dair bu tecrübenin ışığında İslam Dini’nin sevgi odaklı yaklaşımına duyulan ihtiyaç görmezden gelinmemelidir.

İslam Dini, canın, aklın, dinin, neslin ve malın korunmasını insan hayatının olmazsa olmazı sayarak bu beş temel hakkın korunmasına yönelik evrensel ilkeler vazedmiştir. Mensuplarının

⁷⁹ Öztuna, X/191.

⁸⁰ İzzeti, s. 24-25.

⁸¹ Serahsi, **el-Mebcut**, XI, 102; Tabbara. Abdülfettah, **Ruhu’d-Dini’l-İslâmî**, VII. Bsk. Yy. 1966. s. 273.

⁸² İbn Manzûr, XII/220-221.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

sorumlulukları konusunda kolaylık prensibini öne çıkarırken, kendi aralarındaki ilişkilerde sevgi ve merhamete güçlü vurgular yapmıştır. Onları birbirini tutan tuğlalar ya da bir beden gibi değerlendirerek kardeşlik duygusu ile, anlayış, dayanışma ve merhamet kavramlarını hayatlarının her alanına hakim kılmıştır. Karşılıklı saygı ve haklara riayeti kamil imanın gerekleri sayarken, farklı inanç ve kültüre mensup insanların haklarını da korunması gereken emanet olarak görmüştür.

Çok sayıda örnekte görüldüğü gibi İslam Dini, din ve vicdan hürriyetine büyük ehemmiyet vermiş, hiç kimseye inanması için baskı ve zulüm yapılmasına müsaade etmemiştir. İnsanı, irade akıl ve muhakeme yeteneğine sahip, yaptığından sorumlu tek varlık olarak kabul etmiştir. İnsanın kabul veya red seçeneklerinde muhayyer olması da bu teklife muhatap oluşunun tabii sonucudur.

İslam Dini inanma bakımından insanları zorlamadığı gibi, daha da önemlisi, bu tercihlerini baskı, zulüm ve dayatma olmaksızın hür iradeleri ile yapabilmelerine engel teşkil eden şeyleri ortadan kaldırmayı amaçlar. Cihad olarak adlandırılan savaşların temelinde de ya savunma ya da bu seçme özgürlüğüne mani olan baskı ve zulmü ortadan kaldırma hedefi gözlenmektedir. Bu sebeptendir ki, savaş yoluyla fethedilen belde halkı inanmaya zorlanmamış, can, mal güvenliği ve inandıkları gibi yaşamalarının teminat altına alınmasının karşılığı olarak cizye ile mükellef tutulmuşlardır. Cizye ile sorumlu tutulan bu gayr-ı müslim unsurlara da ehl-i zimme adı verilmiştir. Bu yönüyle bile İslâm Dininin müsamahasına şahit olunmaktadır. Çünkü zimmet lafzı, "Allah'ın teminatı, ahdi ve gözetiminde olan" demektir.

Örneklenen uygulamalarda da görülmektedir ki, Hz. Peygamber (sav), sürekli toplumda barış ve huzurun temel dinamikleri olan adaletin, paylaşmanın, karşılıklı saygının, diğerlerini önemsemenin, farklılıklar yerine ortak değerleri öncelemenin, hataları affedici olmanın, merhametin, müsamahanın önemi üzerinde durmuş ve birlikte yaşama kültürünü geliştirmek için büyük çaba sarf etmiştir. Bu erdemleri kazandırmak için herkesin kolaylıkla anlayabileceği şekilde kavli, fiili ve takriri sünneti ile model olmuştur. Aynı zamanda modern çağın ancak keşfedebildiği temel hak ve hürriyetler konusunda asırlar öncesinden vahyin ışığında bir çığır açmış, örnekliği ile insanlığa ışık tutmuştur.

İslam, evrensel barışı sağlayabilecek ideal insan modelinin temel özelliklerini tarif ettiği gibi, o özelliklere sahip olmayı sorumluluk alanına alarak bireyleri barışın parçası haline getirmektedir.

Netice itibariyle İslam Dini, insanlar arasında müsamaha, kolaylaştırma ve empati gibi dünyevi ahlak ilkelerini ahirete yönelik müjdelerle teşvik edip özendirmiş, evrensel barışın kodlarını bütün insanlık alemiyle paylaşmıştır. Sayısı daha da çoğaltılabilecek söz konusu örnek uygulama, emir, yasak ve tavsiyeler, İslam Dini ile şiddeti, terörü veya çatışmayı birlikte düşünmeye imkan vermemektedir. Önyargısız bir şekilde bakıldığında görülecektir ki İslam Dini, hem müntesiplerinin içinde bulunduğu toplumun hem de tüm insanlığın barış ve esenlik içinde yaşamasının gerekleri olan temel hak ve hürriyetlerin teminat altına alınmasını öngören ilkeler içermektedir. Bununla birlikte muhatapları tarafından yeterince tanınmamasından kaynaklanan tehdit olarak algılanma problemlerine karşı İslam kendi kaynaklarından doğru olarak tanıtılmalı, taşıdığı barış mesajları tüm insanlığa ulaştırılabilmesi, Hz. Peygamber'in (sav) sadece bir kaçını örneklediğimiz sevgi, merhamet ve müsamahaya dayalı fiili ve sözlü örnekliğinin tüm dünya ile paylaşılmasını sağlayacak yeni iletişim kanalları aranmalıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

KAYNAKÇA

- BAKKAL Ali, “ İnanç Özgürlüğü Açısından Mâbetlere ve Mânevî Değerlere Saygı”, **İnsan Hakları Ve Din Sempozyumu**, 15–17 Mayıs 2009, ÇOMÜ Yay, Çanakkale, 2010. s. 201-225.
- BUHARİ Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Camiu’s-Sahih**, I-VII, Daru’s-Sucun-Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- DİHLEVÎ Şah Veliyyullâh, **Huccetullâhi’l-Bâliğa-İslâm Düşünce Rehberi**, I-II, Trc. Mehmet ERDOĞAN, İmaj, Ankara, 2003.
- DÖNMEZ İbrahim Kafi, “Ruhsat”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, XXXV, İstanbul, 2008, s. (207-210)
- EBÛ DAVÛD Süleyman b. el-Eş’as, **es-Sünen**, I-V, Daru’s-Sücun-Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- EBU YUSUF Yakub b. İbrahim, **Kitabu’l-Harac**, Daru’l-Marife, Beyrut, ts.
- GAZÂLÎ Ebû Hâmid, **el-Mustasfâ fî İlmi’l-Usûl**, I-II, Thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşafi, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, 1413.
- GÖRMEZ Kemal (vd.), **Aile içinde ve Toplumsal Alanda Şiddet**, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1998.
- GÖZ Kemal, **İslam’da ve Milletlerarası Belgelerde Hürriyetler**, Aysu, İstanbul, 2006.
- GÜNDEM Mehmet, **Mehmet Aydın İle İçerik Bakış Hoşgörünün Temelleri**, İyidam Yay. İstanbul, 1999.
- HAMİDULLAH Muhammed, **İslam Peygamberi**, I-II, Trc. Salih TUĞ, İmaj, Ankara, 2003.
- HAMİDULLAH Muhammed, **Mecmûatu’l-Vesâiki’s-Siyasiyye li Ahdi’n-Nebevi ve’l-Hilâfeti’r-Raşide**, Dâru’n-Nefais, V. Baskı, Beyrut, ts.
- İBN HANBEL Ahmed b. Muhammed, **el-Müsned**, I-VI, Daru’s-Sücun-Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- İBN HİŞAM, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, I-IV, Thk. Ömer Abdüsselam Tedmürî, Daru’l-Kütübi’l-Arabi, III. Bsk. Beyrut, 1990.
- İBN KESİR Ebu’l-Fidâ İsmâil, **Tefsîru’l-Kur’ani’l-Azîm**, I-IV, Dâru’l Fikr, Beyrut, 1401.
- İBN MANZÛR Ebu’l Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, **Lisanü’l-Arab**, I-XV, Daru’l-Fikr, Beyrut, ts.
- İBN SA’D Ebû Abdillâh Muhammed, **et-Tabakâtu’l-Kübrâ**, I-VIII, Dâru’s-Sâdır, Beyrut, ts.
- İZZETİ Ebulfazl, **İslâm’ın Yayılış Tarihine Giriş**, Trc. Cahit Koytak, İnsan Yay, İstanbul, 1984.
- KÖSE Saffet, “Cihad Şiddete Referans Olabilir mi?”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Konya, 2007, X, s. 37-70.
- KÖSE Saffet, “Din Özgürlüğü ve Barış Yolunda İki Farklı Tecrübe”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, Konya, 2005, V, s.13-48.
- KÖSE Saffet, “Din Özgürlüğünün Sağlanmasının Barışa Katkısı”, **Dinin Dünya Barışına Katkısı-2005 Yılı Kutlu Doğum Sempozyumu**, TDV, Ankara, 2006. s. 269-309.
- MUTLUEL Osman-ÇİFTÇİ Şaban, “Estetik Yetkinlik Açısından Hz. Peygamber’in Şemali”, **The Journal of Academic Social Science Studies**, Ocak-2013-Lorient, VI/1, s.1047-1063.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

- MÜSLİM b. el-Haccac, **el-Câmiu's-Sahih**, I-III, Daru's-Sücûn-Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- ÖZTUNA Yılmaz, **Büyük Türkiye Tarihi**, I-XIV, Ötüken Yay. İst. 1978.
- SAKALLI Talat, **Hadislerle İslâm'da Hoşgörü ve Kolaylık**, Çağlayan Yay. İzmir, 1996.
- SERAHSİ Ebubekir Muhammed b. Ahmed, **el-Mebsut**, I-XXX, Daru'l-Marife, Beyrut, 1989.
- SERAHSİ Ebubekir Muhammed b. Ahmed, **Usulü's-Serahsi**, I-II, Thk. Ebulvefa el-Efgani, Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1993.
- ŞAFİİ, Muhammed b. İdris, **İhtilâfu'l-Hadis** (el-Ümm içinde),Thk. Rifat Fevzi Abdülmuttalib, Daru'l-Vefa, 2001.
- ŞATIBÎ Ebu İshak İbrahim b. Musa, **el-Muvafakat fî Usûli'l-Fıkh**, I-IV, Thk. Abdullah Dıraz, Daru'l-Ma'rife, Beyrut. ts.
- ŞİBLİ Numani, Mevlana, **Siretü'l-Faruk**, Meclisül İlm Li's-Sekafe, Yy, 2000.
- TABBARA Abdülfettah, **Ruhu'd-Dini'l-İslâmî**, VII. Bsk. Yy, 1966.
- TABERİ Ebû Ca'fer, **Târîhu'l- Ümem ve'l-Mülûk**, I-V, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts.
- TİRMİZÎ Ebû İsa Muhammed b. İsa, **es-Sünen**, I-V, Daru's-Sücûn-Çağrı Yay. İstanbul, 1992.
- YAZIR, Elmalılı M.Hamdi, **Hak Dini Kur'an Dili**, I-IX, Eser Kitabevi, İstanbul, ts.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 Winter 2014

